

Lőrincz György

A titok

Tiszta októberi ég borult a tájra. A nap az égbolt legmagasabb pontján, bíbor kör-rózsák gyűrűjében pompázott, fénylett.

Dél volt.

Az öregasszony ott ült az udvaron, a ház előtt magányosan virrasztó fenyőfa alatt, ahogy meg-megrebbentek az ágak apró fényfoltok hulltak az arcára, kezére.

A tanya mint csend-sziget bújt meg a fenyőfákkal, égerfákkal tarkított hatalmas fennsík északi részén, fent egészen a hegy lábánál, ahonnan már pár száz méterre csak sudár fenyők uralták a tájat, zöldesen csillogó koronáikkal.

Messze el lehetett látni innen.

Aki valamikor építette a házat pontosan tudhatta annak célját – uralta az egész vidéket – három irányba bepásztázhatott a szem mindent, ami moccant a tájon, a magányos vagy szekeres embertől az őzekig, amelyek egy közeli patakra jártak inni, a medvéktől a nyulakig, ha azok néha-néha átvágtak a hatalmas fennsíkon.

A fennsíkot a háztól délre, a szemhatár pereméig, ahol a hatalmas hegyek mint gyöngyös párták ragyogtak, álltak, nem törte meg más, csak néhány magányos, vagy csuporék éger – ősszel vöröslöttek az égerlevelek – keletre ott lapult a legközelebbi falu láthatatlanul, ahogy a háztól pár kilométerre nyugatra rejtőzködő tanyabokrok sem látszóttak, csak az itt élők tudták, hogy ott vannak, sűrű mogyorósok, magányos nyírek árnyékában.

Titkokat rejtő táj volt ez, nemcsak az idegen, de még az itt élők számára is.

Az öregasszony, aki ott született a tanyák egyikén, még mindig mozdulatlanul, kezét ölébe ejtve ült, szétdolgozott, eres, bütykös ujjai most olyan nyugodtan lapultak egymásba fonódott ujjakkal, mintha sohasem mozdultak volna el onnan. Bár az arcát a fehér hajkoronája szelíd derűvel szórta be – szigorú, szikár, kemény arcú volt.

A külső szemlélő azt hihette, a tájat nézi, a végtelen fennsíkot, ahol senki nem járt, valójában önmagába nézett – önmagára figyelt.

Az erdészruhás férfi az erdő felől közeledett, lóháton. A ló, Dulles, mert valamilyen okból így hívták a lovat, valahányszor csak a házat körülvevő kőkertig ért, mindig elnyerítette magát, amire az addig csendben lapuló kutyák ugatni kezdtek megtörve a tanyai csendet.

Örömteli ugatás volt, viháncoló boldogság fürdött körülötte.

Az öregasszony az érkező férfi felé fordította az arcát, de nem mozdult.

A férfi anélkül, hogy leszállt volna a lóról, csak úgy a ló nyakára hajolva előre dőlt – kinyitotta a kertkaput. Magas, szabályos arcú, jó vágású férfi volt az érkező,

az öregasszony, aki csillogó szemmel figyelte, arra gondolt, váratlanul, önmaga számára is megmagyarázhatatlanul, hogy pontosan olyan, mint a bátyja volt, csak a vonásai teltebbek, puhábbak, s a tekintete volt vidámabb – szép kék szemei voltak a bátyjának is –, a gondolattól azonban rögtön elkomorult, árnyak suhantak át az addig mozdulatlan arcon, mert most, harminc év múlva is fölillant az „akkori” tekintete, tele csodálkozással, kérdésekkel és irtózáttal.

– No, megjöttél? – előzte meg a fia kérdését, miközben arra gondolt, hogy, s vajon miért jut mostanában annyiszor az eszébe az a régi történet? Miért?

– Én meg – mondta az, majd gyöngéden azt kérdezte: – Hogy van édesanyám?

Az *édesanyám* szótól az öregasszony szeme, mint mindig bepárásodott, megredült, felfénylett, puha melegség áradt szét rajta, de pár másodpercre rá kihunytt újból az arc.

– Egy kicsit jobban – mondta –, ma egy kicsit jobban.

– Az jó – mondta a férfi – tegnap jól rám ijesztett. – Már azt hittem be kell vigyem vagy a faluba vagy a városba.

– Te ne hordozz engem sehová – mondta az öregasszony –, a halál elől úgy-sincs menekvés!

– Az elől valóban nincs – válaszolta a férfi, miközben levette a nyeret a lóról – de a betegség elől igen.

Egy pillanatig mindketten hallgattak, Csűr András – mert így hívták a férfit – betelerelte a lovat a pajtába, az ajtóból azonban visszaszólt.

– A tegnap, amikor rosszul lett, félrebeszél, mindegyre Sanyit emlegette.

Az öregasszony arca összerezzent, még el is fehéredett, a szája szögletén meg-húzódó ráncok furcsa táncba kezdtek.

– Sanyit? – rebegte, suttogta – és mit mondtam.

A férfi még csak ekkor tette be az ajtót, nem láthatta az anyja arcának színeváltozásait, könnyedén azt mondta:

– Nem mondott különösebben semmit, csak jajgatott, mintha siratta volna, és a nevét emlegette.

Egy pillanatig hallgattak, a férfi törte meg a csendet.

– Ő hogy halt meg anyám?

Az öregasszony összerezzent, ettől a kérdéstől rettegett egész életében, hallgatott, mintha nem hallotta volna a kérdést, aztán megpróbált fölemelkedni – viszontántorodott.

A fia, Csűr András alig tudta elkapni.

– Mondtam ugye, hogy ne kelljen fel. – Lássá, hogy nincs jól? – Tényleg be kell vigyem a kórházba.

– Szó sincs róla. Egy kicsit valóban gyengébbnek érzem magam, de anyyi...

De nem bírt felállni. Legalább is úgy tűnt. Csűr András belekarolt:

– Menjünk be édes! Magában pedig arra gondolt, ha így megy, valóban be kell vinnie a városba.

Az öregasszony újra megtántorodott, belekapaszkodott jó erősen a fiába, aztán mintha valóban nagyon küszködne, elindult.

Csűr András érezte mindig, hogy valami titok lappang a családjuk körül. Fia-talkorában feltűnt az is, hogy milyen nehezen engedik el a bálba, mintha óvnák, féltének valamitől, ahogy az is, hogyha nem volt valaki éppen a rokonságból, akivel szóba állhatott, mint a kiközösített, többnyire egyedül álldogált. Mintha leprás lenne, vagy valami nagy bűn lengné körül. Ezért is élte meg kivételes örömként, amikor elmehetett az erdészetire, aztán az sem okozott gondot, hogy nem haza került. Arra viszont határozottan emlékezett, hogy nem beszéltek soha a bátyja haláláról. Úgy tettek, mintha nem is élt volna, vagy ami még rosszabb, soha meg sem született volna. Mintha a halálával az emléke is meghalt volna. Pedig a sír ott volt a tanyán. Oda temették el, mert akkor még nem volt közös temető. Akkor még pap se volt. Egyébként is, háború volt – békében, s később, ha valaki meghalt hosszú szekérsorok indultak el a tanyáról, az első szekéren vitték a halottat, s a keresztet, a többi szekéren ültek a hozzátartozók s más tanyasiak. Hazavitték a halottat a „faluba”, ahonnan valamikor, egykor az őseik elszármaztak. De ez csak később volt. A bátyja sírja pedig ott volt a háztól balra, kint a kőkert csücskében, ahol egy hatalmas, százágú jegenye állt, dús koronáival – igaz még voltak máshol is sírok szétszórva a tanyán. Viszont azt is látta, hogy az anyja, ha csak egy kevés ideje van, ott üldögél a sír mellett, sír, vagy lehajtott fejjel néz maga elé. Olyankor se nem látott, se nem hallott. És nem lehetett zavarni. Mintha a halottat jobban szeretné, mint az élőket, akárha egyedül csak az ő halottja lenne.

Volt valami titokzatos abban, hogy miközben nem beszél senki a bátyjáról, miközben mindenki úgy tesz, mintha nem is élt volna, szelleme ott lebeg fölöttük, meghatározza a mindennapokat, a család hangulatát. Még az apja se beszélt soha róla, igaz ő csak később, a negyvenes évek végén került haza a fogságból.

Ez jutott eszébe, miközben gyöngéden átölelve vezette az anyját, akinek az arca most teljesen zárt volt, komor és sötét, s minden lépés után megállt, rátámaszkodott, megpihent. Bár a kérdésre, amit feltett, nem kapott választ, nem mert faggatózni. Hogy az anyja csak rájátszik a tegnapi rosszulletre, az eszébe se jutott. Nem. Még gyanakodni sem mert soha, kételkedni az anyja tetteiben. Túl szigorú volt ahhoz az anyja, hogy kétszer kérdezni lehessen. Csűr András inkább hallgatott. Ahogy beértek a házba, ahol a becsukott zsalugáterek miatt teljes homály uralkodott, az anyja váratlanul megszólalt.

- Te egyél – mondta – az ebéd ott van a kályhán.
- S maga?

- Én most nem kérek semmit, majd később...
 - Nem kellene mégis bemennünk a városba?
 - Nem, nem – szólt határozottan az anyja –, holnapra jobban leszek.
- És fölfeküdt az ágyba, s lehunyta a szemét.

De Csűr Péterné Gyurka Márta a behunyat szempillái ellenére sem aludt. Feküdt az ágyban, összekucorodva, kezét a jobb orcája alá téve, és ébren virrasztott. Az agya lázasan dolgozott. Mit mondhattam? – tette fel újra és újra a kérdést: – Mit és mennyit mondhattam? Aztán arra gondolt, másnap mégiscsak bemegy a kórházba. Ott ha beszél is, nem fogja senki érteni az összefüggéseket. Akaratlanul felsóhajtott, arra gondolt, az egész élete félelemben telt el. Hogy egyszer, valamikor, álmában vagy valamilyen betegség alatt beszélni kezd. „Kibeszéli a titkát” – ahogy magában fogalmazott, s akkor elveszít mindent. Mindent és mindenkit. Még hogy hogy halt meg, azt kérded? Nohát, azt nem tudod megtudni soha. SOHA. Hogy elveszítselek téged is, mint őt? Azt akard? Azt? Hogy meggyüldöl az emlékemet is? Mert ki hinné el és oldana fel az alól, ami történt? Ki? Rám tudnál akkor majd még nézni? Hisz téged nem nevelt a világ s a nincstelenség kegyetlenné. Az a helyzet, amelyben az a gyűlölet felvirágozott, ma már hihetetlen. Az éhség is. Ki hinné el, hogy én mit szenvedtem a megválaszolhatatlan kérdések gyötrelmétől? Ki? Mert beszélhetett, suttoghatott a tanya bármit – bizonyosat senki nem tudott. Senki. Csak én és az Isten. A többi csak szóbeszéd. Utálat és gyűlölködés. Irtózat. Irtózat önmagadtól és a világtól. Irtózat a megoldhatatlan és megválaszolhatatlan gondolatok gyötrelmétől. A holnaptól. Hisz szenvedett-e valaki ezen a világon anynyit, mint ő? Van-e valaki, akinek a fájdalma összehasonlítható az ő fájdalmával? És mit tennél Te, Csűr András, ha megtudnád, hogy ki az anyád? Ki tudnád-e még egyszer ejteni azt a szót, ahogy csak Te ejted, hogy édesanyám? Gyöngéden belém karolnál-e, hogy ágyba fektess? Hisz azért irányítottalak erre a pályára, hogy elkerüld még a suttogást is. Igen. Ne szólni, ne beszélni senkivel egy életen át arról, ami a legjobban foglalkoztat – el tudod ezt képzelni? El? Mert még apád se tudott semmit. Pontosabban csak annyit tudott, amennyit ő mondott, amennyit esetleg az anyja. Merthogy az is tudott valamit, azt ő maga is tudta, de nem beszéltek soha róla. Nem. Egyedül kellett megélnen mindent. EGYEDÜL. Egyedül élte meg a bűnt – és egyedül is bűnhődött. Összeszorított fogakkal élt, vigyázva minden szavára – vigyázva önmagára. És belesűrűsödött a szó, a csend, a fájdalom. Belekövesedett, akár a titka. Mert azt a pillanatot soha nem tudta feledni. Az Isten büntetése volt – tudta. Újra és újra felidézte, valahányszor csak leült a sír mellé, amíg beleszókáródott. Kiszikádt mint a fa, időnap előtt. A háborúban egyébként is a halálra ébrednek az emberek. A halál jegye ott van mindenkinek a homlokán. És a háborúban arat a halál. Bármit sejtettek is, az csak sejtés volt – a halál mikéntjét tudta egyedül, és önmagának kell elszámolja. Legfennebb az Úr Istennek. A férjé-

nek is csak annyit mondott – meglőtték. – Meglőtték? – kerekedett el a tekintete. – Meg. – S aztán ki? – Az átvonuló katonák – mondta. Mert tudta – ennyit kell mondjon. Már csak a tanya miatt is. Hogyha valami vita támad – a kocsmában, bálban – ki tudja merre jár egy férfiember, ne érje váratlanul. – Hogyhogy? - kérdezte a férje megdöbben csodálkozással. – Úgy. – A háborúban lőnek egymásra az emberek. Félelmükben is... És úgy halt meg a férje is, hogy csak ennyit tudott. Miért kellett volna többet tudjon? Mit ért volna vele? Hogy még gyermek volt a fiúk? A háborúban hamarabb felnőtté válnak a gyermekek.

Egyedül attól rettegett, ami bekövetkezett, hogy egyszer nem lesz ura önmagának. Attól viszont mindig. Ezért nem járt soha mulatságba, vagy ha mégis, nem fogyasztott soha egy korty italt. Attól, hogy egyszer nem azt fogja mondani, amit kell, hanem ami történt. Számtalanszor elgondolta még azt is, hogy véget vet az életének azelőtt. Azelőtt, mielőtt majd nem lesz ura önmagának. De azt is hitte, még a halála órájában is tud parancsolni magának. Akkor is, mindig – ameddig él.

A háború a végéhez közeledett. A szegénység s a nyomorúság úgy lengte be a havasalji tanyát, mint a penész az üresen ásító pincéket. A férfiak, akik a harctereken voltak, még nem jöttek haza, úgy tűnt nem is jönnek már soha haza, csak a szegénység virrasztott kivirágozva s a nincstelenség. Az amúgy is magányos tanyai házak még egymás elöl is rejtőzködtek. A kenyérnekvaló, ami itt soha nem termett meg, mert a családok mindig is az erdőlésből éltek, már-már csak emlékezetükben élt. Zabkenyéren élt még az is, akinek volt ennivalója. A kender se termett meg, a búza se, de még az árpa sem. Csak zab lengedezett ritkán, már akinél lengett. És csak a ház körüli földeken termett meg a krumpli is, mert távolabb a termést tönkretették a vadak. A legnehezebb azoknál a családoknál volt, ahol nem volt férfi. Ahol élt egy-egy öregember, aki megverje, megfenje a kaszát, s ha kellett, tanácsot adjon, s még egy kicsit dolgozzon is, azok még éltek valahogy. Ahol nem volt férfi, ott a felcseperedő fiúgyermekek s az asszonyok kaszáltak, kapáltak. Ahogy tudtak. És este enni kellett, reggel enni kellett, délben enni kellett. **KELLETT VOLNA.** Ruha, cipő kellett – nem volt. A tanyán nemcsak a csend, még a szegénység is nagyobb, mint a faluban, besűrűsödött, szinte fénylett. Ott virrasztott a házak fölött, akár a kétségbeesés.

Csűr Péter amikor elment a háborúba – négy évvel a háború előtt házasodtak össze – a beteges anyját s három gyermeket hagyott hátra. Állataik nem voltak, egy kecske volt az egész vagyonuk. Csűr Péterné, Gyurka Márta megfőzte a cibe-relevest, megfőzte a krumplit – a gyermekek egymás szája elöl ették el azt is. Éhesek voltak mindig, a szemük csillogott az éhségtől, lázrózsák virítottak sovány be-

esett arcukon. Ünneppnapot a nincstelenségben a kecske jelentett, ha ellett, mert akkor gida is volt és sajt is. A tanya épp a visszavonuló katonák útjába esett – egy éjszaka eltűnt az is.

Csűr Sándor tizennégy éves volt ekkor. Nyurga, sovány kamasz volt koravén arccal – csak a szemei tüzeltek sovány arcában.

Aztól a naptól, mintha kicserélték volna. Naphosszat csatangolt, csapdákat állított fel a vadak útján, de még a vadak is, mintha megokosodtak volna – egy se lépett csapdába. Még akinek puskája volt, az éldegélt valahogyan, éjszakánként itt is, ott is magányos lövések hangzottak fel, de hogy a lövés kinek, minek szólt, nem tudta senki. Aztán suttogni kezdtek az emberek. Mert ha addig hónapszám nem dördült el lövés, most szinte hetente, kéthetente felhangzott. És sorozatok is elhangzottak az éjszakában. Az ég, ősszel, ha tiszta az idő, messze van, csak úgy szólt a puskahang. Ilyenkor másnap, ha véletlenül találkoztak, sokat sejtetően néztek össze a tanyasiak. Kutattak egymás tekintetében, kutattak egymás arcában. De a tekintetek nem árultak el semmit, az arcok nem árultak el semmit.

Csűr Sándor azután az éjszaka után egyre komorabb lett, s egyre többet járt el hazulról. Ilyenkor ha az anyja rákérdezett, hogy hol kószál – sötéten hallgatott. Hallgatott és nézett maga elé.

Csűr Péterné ekkor még maga sem tudta, hogy a fia hol jár.

Aztán egy este megtudta. Pontosabban megsejtette.

Akkor már egy hete nem ettek szinte semmit, csak erdei gyümölcsöt, s akkor egy este a fia, Csűr Sándor két konzervvel jött haza, s letette az asztalra.

– Ezt te hol szerezted? – kérdezte Csűr Péterné Gyurka Márta.

– Van – mondta a fia – van.

És nem nézett a szemébe.

– Van és holnap is lesz – mondta.

Az asszony hallgatott. Belenézett a fia szemébe, az keményen és sötéten nézett vissza rá.

Csend lett. Csend.

Csűr Péterné Gyurka Márta másnap sem kérdezte, hogy honnan vannak a konzervek. Csűr Sándor is, az anyja is – hallgattak. Össze sem néztek, úgy ülték körül az asztalt. Nézték a „gyermekeket” – Esztert és Andrást – ahogy esznek. Megvárták, amíg azok jól laknak – ennek is örültek –, aztán megették a maradékot.

Csűr Péterné Gyurka Márta harmadnap, amikor már hiába várta az újabb konzerveket – megkérdezte.

– Volt egyéb is, vagy csak ez a négy konzerv?

– Volt – mondta a fia.

– Hozd elő, fiam!

Csűr Sándor kiment az ajtón, nemsokára visszajött. Csűr Péterné megnézte, s azt mondta:

– Aztán vigyázz, fiam, mert „nekik” is van puskájuk.

Ne féltsen engem – válaszolta a fia –, megvan nekem az én titkom.

Az jó – mondta az anyja –, az jó.

Most már, hogy tudta a fia hol jár és miért, az első erőtlen, gyöngé tiltakozások után hozzászókkott a gondolathoz, szinte várta, hogy a fia sikerrel járjon. Tudta jön a tél, nincs cipő, nincs ruha, a háborúban egyébként is mit számít a halál? Az eggyel több, vagy kevesebb halál? De Csűr Sándor hiába ment el estelente, ahogy elment úgy tért haza. Az átvonulók, mintha csak értesültek volna valahonnan, hogy mi történik, vagy messzire elkerülték a tanyai házakat, vagy öt, hatos csoportokban vonultak. Magányosan vagy sebesülten senki. És az átvonulók, hát igen még ez is bosszantotta, még most, menekülés közben is jó erőben, jól tápláltak voltak, mintha nem is a háború végén lennének. Miközben szerte a tanyavilágban csak éhes emberek jártak, éhesek, rongyosak, csillogó szeműek.

A hajnal sűrű ezüstként ömlött szét a tájon.

Csűr Péterné állt az ablaknál – nézett ki a virradatba. Mozdulatlan volt a táj, még alig lehetett látni, a hegyek, a fák körvonalai sem látszóttak. Csak sejteni lehetett mindent, de látni nem.

Néha-néha éles kutyaugatás verte fel a tanyai csendet – félelmetes volt, ahogy élesen, hirtelen felcsattant a hang. Állt az ablaknál, nézte az omló sötétséget – a fia egész éjszaka nem jött haza – aztán ahogy annyira pirkadt, kilépett az ajtón. A kutya a neszekre rögtön ugatni kezdett, halkán rászólt.

No, Bundás, no.

Nem akarta, hogy az anyósa valamit is észrevegyen, bár sejtette, tudta, hogy még ha alszik is, felriad minden neszre, zizzenésre. A tanyai emberek úgy alusznak, mint a nyulak.

A fegyvert már előző nap megkereste, megnézte, most csak elő kellett vennie a tornác alól. Úgy döntött Bordás bérce fele megy, ahol sűrű borsikás közt visz az út – ott áll lesbe. Bár megriadt minden neszre, kezét a puskacsövén tartva – elindult.

Fegyver nem először járt a kezébe. A tanyasiak, mindennek közül lelelőbb a fegyverrel ismerkednek meg, hisz erdészek, vadászok közt élnek. És Csűr Péterné Gyurka Márta megnézte jól magának a géppisztolyt még előző nap. Amíg a fia aludt. Mert megleste, hogy hová dugja azt is a pisztolyt is.

Nesztelenül ment, ilyenkor ős végén már bő harmat hull reggelre a tájra, ha

nem lépett éppen gallyra, ágra, teljes volt a csend. Ráadásul, ahogy hozzászokott a sötétséghez, a hajnali táj is kiismerhetővé vált. Közben hallgatózott és figyelt. Tíz-tizenöt lépés után mindegyre megállt, nem riad-e madár valahol, nem hall-e lépéseket. Most már a hajnal is egyre jobban elterült a tájon, kivehetővé váltak a fák körvonalai, ahogy a Hold fogyott el az égről, úgy virradt a reggel. Még egy kilométert se tett meg, amikor az erdő felől neszek riadtak, madarak rebbentek fel. Meglapult egy borsikabokor mögött, várt.

Az ösvény itt még a fenyves erdő szélén kígyózott, a fenyves erdő ahol összeér a borsikással, de ott, ahonnan jött a hang, már betért az erdőbe – az érkező, aki nem láthatta a bokor mögött lapuló asszonyt, épp arra tartott. Arra, ahol lapult Csűr Péterné Gyurka Márta.

A katona úgy tűnt egyedül jön, s akárha ismerte volna a tájat, pontosan az asszony fele tartott. Kissé meggörnyedve jött, lehajtott fejjel, mintha nem érdekelné semmi, vagy sebesült lenne, soványnak is tűnt a félhomályban.

Csűr Péterné Gyurka Márta megemelte a fegyver csövét. Még egy pillanatot várt, hogy megbizonyosodjon, nem követi-e valaki a szembejövőt, aztán meghúzta a ravaszt. A sorozat hosszabbnak tűnt, mint várta, de a célzás pontos volt, mert a férfi feljajdult, aztán jajgatva összerogyott a földön.

Csűr Péterné Gyurka Márta a hang hallatán megdöbbsent, állt, mintha odacövekelődött volna a földhöz. Aztán eldobta a fegyvert, és rohanni kezdett az elesett fele...